

İYİLİĞİ EMREDİP KÖTÜLÜĞÜ YASAKLAMA GÖREVİ

Prof. Dr. Cihad TUNÇ

Yüce Allah, Âli İmrân Suresinin 102 - 110. âyeti-kerimelerinde meâlen şöyle buyurmaktadır :

«Ey inananlar, Allah'tan sakınılması gerektiği gibi sakının, sizler, ancak müslüman olarak can verin. Hepiniz toptan Allah'ın ipine (emrine, Kur'an'a) sarılın, ayrılmayın. Allah'ın size olan nimetini anıp düşünün : Birbirinize düşmandınız, Allah kâlblerinizin arasını uzlaştırdı da onun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Bir ateş çukurunun kenarında idiniz, sizi oradan kurtardı. Allah doğru yola erişesiniz diye size böylece âyetlerini açıklar. Siz iyiye çağıran, doğruluğu emreden ve fenalıktan meneden bir ümmet olun! İşte kurtuluş ve saadete erenler yalnız onlardır. Kendilerine belgeler geldikten sonra ayrılan ve ayrılığa düşenler gibi olmayın. Bir takım yüzlerin ağaracağı ve bir takım yüzlerin kararacağı günde büyük azab onlardır. Yüzleri kararanlara : «İnandıktan sonra inkâr edermisiniz? İnkâr etmenizden dolayı azâbı tadın!» denecektir. Yüzleri ağaranlar ise Allah'ın rahmetindedirler. Onlar orada devamlı kalacaklardır. İşte bunlar Ey Muhammed, sana doğru olarak okuduğumuz Allah'ın âyetleridir. Allah hiç kimseye zulmetmek istemez.»

«Gökierde olanlar da yerde olanlar da Allah'ındır. Bütün işler Allah'a varacaktır. Siz, insanlar için ortaya çıkarılan, doğruluğu emreden, fenalıktan alıkoyan, Allah'a inanan hayırlı bir ümmetsiniz. Kitap ehli inanmış olsalardı, kendileri için daha hayırlı olurdu; içlerinde inananlar olmakla beraber, çoğu yoldan çıkmıştır.»

Bu âyetler böyle bir bütünlük içerisinde ele alınıp üzerinde düşünülürse, inanıp iman eden kişilerin üzerinde dikkatle durup

ders almaları gereken pek çok hakikatların varolduğunu ortaya koymak mümkün olur.

Söyle ki, 102. âyette yüce Allah'tan sakınmanın, korkmanın lüzumu üzerinde duruluyor. Bilindiği gibi Allah'tan sakınıp korkmak, Kur'an diliyle ittikâ Bakara suresinin hemen ikinci âyetinde «Huden li'l-muttakîn» (1) yani «Bu, doğruluğu şüphe götürmeyen ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara yol gösteren (hidâyet eden) kitaptır, Kur'ândır» buyurulmakla yüce Allah'ın kitabının, daha açık bir ifadeyle emirlerinin, yasaklarının, tavsiyelerinin, İlâhi hitabın muhâtabı ancak müttâkiler olduğuna, yani Kur'an'ın Allahu Teâla'dan gereği gibi sakınıp korkanlar için doğru yolu gösteren rehber bir kitap olduğuna apaçık işaret edilmektedir. Öyleyse doğruluğu şüphe götürmeyen bu kitap, bu Kur'an, Yüce Rabbimizden kendisinin beyan buyurduğu ve istediği şekilde sakınıp korkanları doğru yola iletecek ve onları hem bu dünyada hem de âhirette, öteki âlemde mutlu edecek, kurtuluşa ulaştıracak âyetleri içinde bulunduran bir rehberdir.

Yüce Allah'tan yine O'nun emrettiği ve istediği gibi sakınmak şu suretle mümkün olur : Biri; her şekilde Allah'a itaat edip emirlerine boyun eğerek hiç isyan etmemek, daima O'nu çok çok anıp adını zikrederek hiç unutmamak, her durumda ve işlerde şükredip inkara ve küfrana düşmemektir. Bu mânâda bir takva, zannedildiği kadar kolay bir husus değildir. Bunu ancak «İsmet» sıfatına sahip olan büyük peygamberler için açıklamak mümkün olabilir.

Diğeri; «Gücünüz yettiği nisbette Allah'tan sakının» (2) âyeti kerimesi uyarınca, yüce Rabbimizin emirlerini yerine getirip, yasaklarından uzak kalmak, Allah yolunda gücünün yettiği kadar hakkıyla gayret sarfedip çaba göstermek ve bu konuda Allah'tan başka hiç kimsenin kötülük etmesinden veya azarlayıp çekştirip başa kakmasından korkmamak. Daha açık bir ifadeyle, anası, babası, yakın dostları ve hatta kendi aleyhinde bile olsa yüce Allah için adaletten, doğruluktan, hakkaniyetten asla ayrılmamaktır. İşte bu türlü bir takva, herkes için zorunludur (vâcibtir). Zira bunu akıl, irade ve idrak sahibi inanmış her ferd yerine getirebilir.

Bundan sonra âyetin devamında yüce Allah, müslüman olarak ölmenin zaruretine işaret ederek, inandıktan sonra tekrâr küfre dönmenin bir kıymet ifade etmediğini beyan buyurarak, Ce-

1. Bakara/2. âyet.

2. 64. Tegâbun/16. âyet.

nab-ı Hakkın ipine (Kur'ana veya O'nun buyruklarına, güzel yararlı işlerine) sımsıkı sarılıp her türlü tefrikadan, ayrı gayrı olmaktan, hep birlikte uzak kalmakla kişinin imanını ölene kadar muhafaza edebileceğini de haber veriyor. Öyleyse önce kâlblerin tevhid üzere olması, sonra da müminlerin bütün işlerinin tevhid üzere yapılması, her türlü ayrıcalıktan uzak durulması bu hak ve gerçek olan İslâm dininin en büyük temel prensiplerindendir.

Kişilerin «Ben kendi başıma münferiden dinimi, imanımı muhafaza edebilirim» demeleri dinî açıdan tehlikeden uzak değildir. Kendi başına kalmak isteyen kişilerin hem şu içinde yaşadığımız dünyada hayatlarını devam ettirebilmeleri ve hem de İman ve İslâm üzere son nefeslerini teslim etmeleri şüphelidir. Zira kişi, baskı, tehdid ve zor kullanma karşısında her şeyini kaybedebilir, veya tek başına bu gibi durumlara karşı koyabilmek için gerekli olan gücü kendinde bulamayabilir. Bu bakımdan dinin dünyada pâyidar olması toplumla mümkündür. Bunun içindir ki, cemaatleri, toplumsal güçleri kaybolmuş, perişan bir hale gelmiş toplumlar gelişip yükselme imkanı bulamamış ve yok olup gitmişlerdir. Şu halde din toplumla, cemaatle ayakta durabildiğine göre, bu toplumun özellikleri neler olmalıdır. İşte bu husus, yukarıda mealleri zikredilen 104. âyette açıkça beyan buyurulmuştur. Bu toplum, bu cemaat, insanları hayra, iyiliğe davet edip çağırarak, iyiliği emredip kötülüklerden vazgeçirmeye, uzak tutmaya çalışacak. Çünkü bu toplum, Yüce Allah'ın âyet-i kerimelerine, yani Kur'an'a sahip olmuş olduğundan bu âyetlerin ışığı altında birbirlerinden ayrılıp, ihtilafa düşmeyecek, birbirine tamamen zıd olacak şahsî görüşleri sürerek ayrılık ve kutuplaşma meydana getirmeyecek. Zira Allah'ın ipine sımsıkı sarıldıkça, buradan elde edeceği sağlam deliller sayesinde doğru, güzel, iyi ve hayırlı olanı tercih ederek hem dünyada hem de âhirette muratlarına erip mutlu ve mes'ud olacaklar. Her türlü dinî ve dünyevî ezâ ve cefâdan uzak bir hayat sürecekler ki, bu husus da 105. âyette ifade edilmiştir.

Hayırlı işlere çağıran, iyilikleri emreden ve kötülüklerden sakındırmaya çalışan bir cemaatle, bir toplumla İslâm dininin kıyamete kadar ayakta kalacağı bütün müslümanlarca kabul edilmiştir. Ancak bu görevin nasıl, ne şekilde ve hangi şartlarla yapılabileceği hususunda ileri sürülen fikirler az da olsa, birbirinden farklı olmuştur. Bu âyetler üzerinde İslâm âlimleri, İslâm Dininin ilk zamanlarından itibaren fikirler ve görüşler ileri sürmüşler, miladi 9. ve 10. asırlarda da bu mesele, Kelâm İlminin konuları ara-

sında kendine özgü yerini almıştır. Bu yüzden şimdi burada kelâmi fırkaların görüşlerine yer vermek istiyoruz.

Âli İmrân suresinin bu 104. âyetinde : «Hayırlı işlere çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten alıkoyan bir toplum olacaksınız» anlamında bir emir söz konusu olduğunda âlimler, bu emrin, kuvvet yoluyla mı, fikrî münakaşa ve mücadele yoluyla mı, yoksa sulhçu bir irşad ve iknâ yoluyla mı yerine getirilebileceği hususunda çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Meselâ; Sahabeden bazıları bilhassa şiddet kullanmaktan, müslüman kanı dökmekten hoşlanmayan İslâm büyükleri, iyiliği emredip kötülükten uzak tutmayı kâlb ve lisana hasrederek, fiilî olarak el ve kılıca baş vurmamışlar, irşad ve ikna yolunu tercih etmişlerdir. Bunlar arasında Abdullah b. Ömer, Sa'd b' Ebi Vakkas, Usame b. Zeyd, Muhammed b. Mesleme ve Hasan el-Basrî bulunmaktadır (3).

Bu emri pazu ve silâh kuvvetiyle gerçekleştirmekten başka çare göremiyen tek fırka, Havâric fırkası denilen Hâricilerdir. Bunlar Allah'ü Teâlanın Kur'an-ı Kerimde yer alan emirlerini şiddet yoluyla tatbik etmek görüşünü tercih etmişlerdir. Bu itibarla hâriciler, kelâmî fırkalar arasında katı bir tutum içerisinde bulunan fırkaların başında gelirler.

İyiliği emredip kötülükten alıkoymak emrini kendilerinin beş prensibinden biri haline getiren Mu'tezile fırkasının ilk mensubları, harp adamı olmaktan ziyade fikir adamı oldukları için, bu emrin yerine getirilmesinde kılıncıdan daha keskin ve etkili olacağına inandıkları akıl ve bilgilerini kullanmışlardır. Hatta bu prensib uğrunda o kadar korkusuzca konuşmuşlardır ki, bilâhère Mu'tezile fırkasının benimseyeceği fikirleri ilk olarak ortaya atan Kaderiyye mezhebinin ilk büyük reislerinin hemen hepsi bu cesaretlerinin kurbanı olmuşlardır. Bunlardan Ma'bed el-Cühenî, Gaylân ed-Dimeşkî, Hişam el-Gûtî ve Ca'd b. Dirhem ya Emevî hükümdarları veya selâhiyetli büyük vâlileri tarafından öldürülmüşlerdir.

Bununla beraber Mu'tezile fırkasının ileri gelen reisleri Abbasi devleti zamanında - bilhassa Halife Me'mûn (813 - 833) zamanında - büyük bir nüfuz kazandıkları için bu prensiblerini hükümdarlar ve devletin büyük adamları vasıtasıyla yerine getirmek imkanını bulmuşlardır. Böylece bir süre şiddet yolunu tercih etmiş-

3. Dr. Ali Sâmî en-Neşşar, Neş'etü'l-Fikri'l-Felsefî fi'l-İslâm, s. 616 - 618, Mısır 1965; Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, Kur'an Tefsirinin Doğuşu, s. 118, Ankara, 1968.

lerdir. Meselâ, Halife Me'mûn zamanında «Kur'an'ın mahlûk olduğu» şeklindeki görüşlerini kabul etmeyen Ahmed b. Hanbel (O. 241/855), Mu'tezilenir bu nüfuzu sebebiyle türlü eziyet ve işkencelere maruz kalmıştır (4).

Âyette geçen lafızları biraz açıklamak gerekirse «ma'rûfu emretmek» cümlecğinde geçen, «doğruluk ve iyilik» olarak tercüme edilen «ma'ruf» kelimesi vâcib ve mendûb olmak üzere iki kısımdır. Yapanın güzel, doğru ve iyi olduğunu bildiği veya güzelle, doğruya ve iyiye delâlet ettiğini, yani güzeli, doğruyu ve iyiyi gösterdiğini bildiği her işe denir.

Şu halde bütün mes'ele, işleyenin o işin güzel, doğru ve iyi olduğunu mutlak olarak bilmesindedir. Neyin güzel, iyi ve doğru olduğu hem Kur'an ile, Peygamberler ile bildirilmiş hem de, akıl bunu kabul edip tasdik etmiştir.

Emir ise, kişinin kendinden aşağı derecede olan birine «şunu yap !» demesidir.

Âyette «kötülükten uzak tutmak, sakındırmak» şeklinde tercüme edilen «Münkerden nehyetmek» cümlecindeki «münker», yapanın kötü ve yanlış olduğunu bildiği veya kötülüğe, fenalığa delâlet ettiğini bildiği her işe denir.

Nehiy ise, kişinin kendisinden aşağı derecede bulunan birisine «şunu yapma !» demesidir. Neyin kötü, çirkin, yanlış ve fena olduğu da dinimiz tarafından açıklanmış, akıl da bunun böyle olduğunu kabul edip benimsemiştir. Öyleyse iyiliği emredip, kötülükten uzak tutmak mükellef olmanın gereğidir. Daha açık bir ifadeyle çocukluktan kurtulup erkeklik veya kadınlık çağına ulaşmış, iyiyi kötüden ayırdedebilme kâbiliyetine sahip her müslüman, hem kendine hem de ailesi ferdlerine iyiliği emredip, kötülüklerden yine kendini ve aile ferdlerini uzak tutmakla görevlidir. Akıl ve idrak sahibi hiç kimse kendini bile bile kötülüklerin kucağına atmıyacağı gibi, âile ferdlerinin ve hatta din kardeşlerinin kötülükler içinde boğulup kalmasına da göz yumamaz, Bu itibarla iyiliklere, hayırlı işlere ve doğru olana çağırarak, kişilere iyiliği emredip, onları kötülüklerden uzak tutmak vazifesi bu âyetlerin ışığı altında

4. Dr. Richard Hardmann, Die Religion des İslâm, s. 41, Berlin 1944; Ahmed b. Hanbel, Kitabu'l-İlel ve Ma'r ifeti'r-Ricâl, Dr. Talat Koçyigit'in önsöz'ü, I., s. 8, Ankara.

her müslümana kifâye olarak farzdır, neticesine varılmıştır. Fakat bu neticeden hareketle, «Şayed bunlar yapılmazsa hiç bir müslüman kendini sorumluluktan kurtaramaz; ama bu her ferde, her kişiye tek tek farz-ı ayn değildir. O topluluk içinden bu vazifeyi yapan bir gurup çıkarsa, sorumluluk diğerleri üzerinden kalkar. Otekiler bu vazifeyi üstlenen gruba yardımcı ve destek olurlar», denmiştir. İşte böyle bir hükümde bulunmak; müfessirlerin âyette geçen «Minkum Ümmetun» cümlecisindeki «min» harf-i cerrinin, müslümanlardan bir grubu tahsis için geldiğinde ittifak etmiş olmalarından ileri gelmektedir.

Meselâ Keşşâf'ta bu husus, şöyle açıklanmaktadır :

Âyette geçen «min» harfi cerri müslümanlardan bir gurubu tahsis için gelmiştir, zira iyiliği emredip kötülükten alıkoymak farz-ı kifâyedendir. Bu da ancak, neyin iyi, neyin kötü olduğunu; iyiliği nasıl yerine getireceğini ve nasıl hareket edeceğini çok iyi bilen kimseler için mümkündür. Câhil olanlar, çok defa iyiliği yasak edip, kötülüğü emreder ve yine kolaylık yerinde sertleşir, sertlik yerinde de yumuşar. Çok kere kendi mezhebindeki hükmü bilir, fakat arkadaşının mezhebindeki hükmü bilmediği için, onu iyilikten alıkoymaya kalkar. Bu suretle bir şeyden alıkoymak yasakladığı kimsede daha ters neticeler husule getirmiş olur (5).

Şimdi de «Mefâtihu'l-Ğayb» diğer adıyla «Tefsir-i Kebir» sahibi Fahru'd-dîn er-Râzî'nin (Ö. 606/1209) bu âyetlerle ilgili görüşlerine yer verelim :

«Bu âyetteki «minkum» sözündeki «min» harf-i cerri hakkında iki görüş vardır :

I — HUSUS :

A) Buradaki «min» teb'iz için değildir, yani belli bir topluluğa işaret için gelmemiştir.

Birinci Delil :

1. Çünkü Yüce Allah 110. âyette : «Siz, insanlar için ortaya çıkarılan, iyiliği emreden, kötülükten alıkoymak için bir ümmet oldunuz» derken «min» harf-i cerrini kullanmamış ve bütün ümmete bu işi vâcib kılmıştır.

5. Zemahşeri, Keşşâf, C - I, s. 396, Beyrut 1947.